

RPD
Dir. S
Afd. M

Auteur: Taeke de Jong

Notitie nr. 3
Datum: 04-02-77
Bestemd voor:
Bureau M
Nassuth
Reckman
Auteur 5x

Onderwerp: Identiteit.

Doel: Bespreking met de begeleidingscommissie MD op 770209/09u

Inleiding.

Toen de discussies over esthetiek in de wereld der vormgevers waren doodgelopen, werd een begrip gevonden dat uitsteeg boven mooi en lelijk: het begrip "karakter".

Een stads- of dorpsgezicht kan voor velen lelijk zijn en toch "karakter" hebben. Karakter bleek beter hanteerbaar dan schoonheid, men was het er eerder over eens, de maatstaven waren objectiever.

Ook grotere gebieden, landen, regio's kunnen zich onderscheiden van andere gebieden door "karakteristieke" afwijkingen en het image dat zij bij allochtonen en autochtonen in hun historiciteit en continuïteit hebben gekregen.

"Karakter" als eigenschap van ruimtelijke eenheden wordt kennelijk op prijs gesteld, gezien de langzamerhand clichématig optredende doelstelling in alle sectoren van het ruimtelijk beleid dat "het karakter van het gebied in kwestie niet verloren mag gaan".

Karakter is een uniek en duurzaam geheel van eigenschappen dat in de eerste plaats op mensen van toepassing is, en vervolgens ook op zaken waardoor men zich (positief of negatief) voelt aangesproken. Unicité en historiciteit (of continuïteit) zijn de componenten van karakter die respectievelijk de verrassing en de herkenning garanderen die voor elke waardering noodzakelijk zijn.

Toch kan een zaak of mens met "karakter" star, levenloos, of door zijn excentriciteit "onbereikbaar" zijn.

Hoewel karakteristiek, is een dergelijke entiteit geen geschikt object om een zodanige wederzijds identificerende, affectieve wisselwerking mee te onderhouden, dat "karakter" wordt tot "identiteit" (letterlijk: idem-tidem, latijn voor "herhaaldelijk dezelfde zijn").

Een element uit onze omgeving heeft identiteit, wanneer het - hoewel afwijkend - enkele punten met ons gemeen heeft en daardoor voor ons "herkenbaar" is, en - hoewel altijd weer terugkerend op dezelfde lijn - zich láát beïnvloeden, zich - binnen bepaalde grenzen - schikt in zijn omgeving.

Dat wil zeggen: identiteit omvat behálve uniciteit een zekere similariteit, en behálve continuïteit een zekere flexibiliteit.

Een boom heeft identiteit omdat hij is zoals andere bomen, maar toch uniek, en ook, omdat hij groeit, zijn bladeren verliest, maar tóch herhaaldelijk dezelfde blijft.

Juist in veranderende omstandigheden, in zijn omgang met crisis-situaties, in zijn activiteit, zijn wisselwerking met de omgeving, bewijst en ontwikkelt een zaak of mens zijn identiteit.

Zo kan een beschermd stads- of dorpsgezicht zijn identiteit verliezen, een element van vervreemding worden, hoewel het zijn karakter behoudt.

Identiteit is een relationeel concept, een concept dat niet uitsluitend slaat op de mens of zaak in kwestie, of uitsluitend op zijn omgeving, maar op de relatie tussen beide, de wisselwerking die naar binnen een zelfconcept of vorm, en naar buiten "herkenbaarheid" oplevert.

Daardoor heeft niets of niemand op zich identiteit, daardoor bestaat er alleen een identiteit ten-opzichte of te-midden-ván, een identiteit binnen een bepaald milieu.

Identiteit komt dan ook slechts door een wederzijds identificerende relatie tussen object en milieu tot stand.

We moeten nu drie relaties onderscheiden tussen object en milieu, waarbij sprake kan zijn van identiteit:

object	milieu	identiteitsvorm
1 mens	menselijke omgeving	categoriale identiteit
2 mens	fysieke omgeving	territoriale identiteit
3 fysiek element	menselijke omgeving	locale identiteit

Deze drie identiteitsvormen zijn echter niet altijd los van elkaar te zien.

ad 1: De identiteit die een mens ten opzichte van zijn medemensen ontwikkelt, de positie, status of zelfs ~~de~~ prestige die hij zich verwerft, wordt vrijwel altijd ondersteund door de pláats die hij temidden van hen inneemt, de statussymbolen die zijn territorium sieren en de territoriale aanspraken die hij doet.

ad 2: De mens heeft een overweldigende behoefte zich in zijn omgeving te herkennen, uit te breiden, te doen gelden, en evengoed - op zijn tijd - zich te spiegelen aan wat hem vreemd is, om aldus positieve of negatieve antwoorden te krijgen op de brandende vraag naar zijn eigen identiteit. "Ankerpunten" (Wentholt, 1968) in de fysieke omgeving breiden een "web van vertrouwdheid" (Hillenius, 1970) daarover uit, waarbinnen de nieuwe elementen van hun vreemdheidskarakter worden ontdaan en in de beleavingswereld kunnen worden geassimileerd (Hugenholtz, 1951). Anderzijds verlaat de mens zijn territorium om zijn zelfconcept te ondersteunen in contrast met wat hem kennelijk niét eigen is. Maar voor beide, de attractieve en de repulsieve confrontatie met elementen in zijn omgeving, moet deze omgeving een identiteit hebben die slechts zelden niet door medemensen zal zijn bepaald.

ad 3: Alleen een niet door mensenhand aangeroerd fysiek element zoals een natuurgebied kan ónafhankelijk van de andere relaties een karakter of identiteit vertonen waardoor de mens zich aangesproken voelt. Al het andere echter, heeft zijn identiteit verworven als een menselijke expressie van territoriale of categoriale identiteit.

De mens vormt zijn omgeving en daarna vormt de omgeving weer de mens. De locale identiteit van een gebied, zoals een stads- of dorpsgezicht, is het cultuurhistorische overblijfsel van de territoriale verwerking van menselijke identiteit in vroeger jaren.

Hierin onder meer schuilt dan een fundamenteel aspect van vervreemding dat hier nog moet worden besproken, voordat ik de drie genoemde identiteitsvormen afzonderlijk kan behandelen.

Het hegeliaanse vervreemdingsbegrip (Entfremdung, Entäusserung), dat later door Marx (Ökonomisch-philosophische Manuskripte) verstrekkend werd uitgewerkt, houdt - kort gezegd - in: "wanneer ik iets maak, is het eerst als bedenksel, ontwerp, geheel van mezelf, maar zodra het wordt uitgevoerd, gaat het buiten mij een eigen leven leiden." (van Dooren, 1975).

Vervreemding is het proces waarin het "van mij" verandert in het "buiten mij", waarin de these "ik" haar antithese "niet-ik" stelt (Fichte, 1794) en juist daardoor de persoonlijkheid op een hoger plan brengt (aufhebt), ontplooit, ontwikkelt, vormt. Entfremdung is in deze zin vóórwaarde voor de "Bildung" (Hegel, 1807), een gedachte die bij de hedendaagse schrijvers over identiteit (Erikson, 1968) ook leeft: uit iedere identiteitscrisis (vervreemding) of conflict, kan de persoonlijkheid met een groter gevoel van innerlijke eenheid tevoorschijn komen, tenzij men in de vervreemding blijft steken.

Categoriale en territoriale identiteit van mensen.

De identiteit van mensen is in de oorsprong geworteld in afkomst en herkomst, de temporele en ruimtelijke coördinaten van het unieke, individuele, historische zijn, die zich in laatste instantie laten coderen in "naam en adres".

Naam en adres in deze zin, vormen het voor ieder mens unieke kruispunt van historische en geografische bepaaldheid ten opzichte waarvan hij positie bepaalt, waarvan hij zich distantiëert of waarmee hij zich conformeert, identificeert.

Wie ben je, waar woon je, dat zijn de eerste vragen die men de vreemdeling stelt om hem te kunnen plaatsen in tijd en ruimte.

De vraag "wie ben je" is een vraag naar de historische wording van een persoon, want het actuele zijn valt niet in woorden uit te drukken. Het actuele zijn valt in woorden slechts te illustreren aan de historische interactie met anderen, de daden en hun sociale context: "zeg mij wat je gedaan hebt, wie je vrienden zijn, noem mij je referenties en ik zal je zeggen wie je bent."

Afkomst en herkomst zijn echter onlosmakelijk verbonden in de identiteit die men onder woorden brengt door te zeggen: ik ben een mens, een Europeaan, een Nederlander, een Limburger, een Amsterdammer, aanhanger van Ajax, ik ben een vrouw, een man, een agressieve of een coöperatieve persoonlijkheid.

De ruimtelijke en temporele componenten van de menselijke identiteit worden gefundeerd door gedrag en bezit, zijn en hebben, door wat men doet en door datgene waartoe men behoort of wil behoren. Behoren tót en "hebben" zijn respectievelijk het affectieve en meer neutrale stadium van de menselijke afkomst: als kind behoort men tót een familie, als volwassene heeft men familie. Ten slotte "bezit" men een huis: behoren tót is via "hebben", bezitten geworden, afkomst is herkomst geworden. Het huis, de woning (verwant met winnen, wennen, wanen, gewend, gewoon, verwaand), het bezit is de territoriale grondslag van de identiteit geworden: de persoon heeft zich uit zijn categoriale bepaaldheid (zijn naam, zijn afkomst) met ruimtelijke middelen geïndividualiseerd (zijn huis, zijn herkomst).

Door een eigen gezin te stichten vervreemt men van zijn afkomst, doch deze crisis heeft een identificerende waarde, die door het eigen territorium, het eigen bezit kan worden ondersteund, maar waarin de identiteitsontwikkeling niet haar laatste fase vindt. Men is immers niet alleen wat men heeft, men is ook wat men doet, en als afkomst nog slechts in naam bestaat, maar in feite herkomst is geworden, wordt de temporele component van de identiteit ingevuld door daden, door gedrag, expressie, prestatie en prestige. Daardoor opnieuw kan men van huis en haard vervreemden: de kinderen gaan ten slotte het huis uit, de arbeid moet buitenshuis verricht worden, verkocht aan de werkgever die er het zijne mee doet.

Dat is de vervreemding die Marx uitwerkt. Deze vervreemding heeft nu geen identificerende waarde meer, want het product van de arbeid mag niet mee naar huis genomen worden. Het product van de arbeid is in onze commercieel-industriële samenleving onzichtbaar geworden, aan de arbeider ont-vreemd.

Daardoor worden prestige en prestatie buiten de arbeidsverhoudingen virulente motieven van dadendrang.

De identiteitsontwikkeling bij mensen valt dus uitéén in drie fasen, van elkaar gescheiden door fundamentele - en gewoonlijk functionele - crises van vervreemding:

- 1 de attractieve fase (een wederzijds identificerende affectieve wisselwerking tussen mens en omgeving, de eenheid waarbinnen het ik en het niet-ik zich in beginsel polariseren, de these);
- 2 de repulsieve fase (het proces waarin de individuatie zich voltrekt, waarin het individu zich een eigen plaats of positie verworft, de antithese);
- 3 het stadium van de interactie (de fase waarin het individu zich verwerkelijkt, invloed op zijn omgeving heeft, daarvan invloed ondergaat, de synthese).

Aan deze drie fasen beantwoorden ook drie fundamentele vormen van vervreemding wanneer de identiteitsontwikkeling in deze fasen schipbreuk leidt: de vervreemding van de ander, de vervreemding van de fysieke omgeving en de vervreemding van zichzelf in zijn doen en laten.

Wanneer in de vroegste ontwikkeling van het kind zijn "basic trust" (zie Erikson, 1968) wordt geschaad, wanneer het in de steek gelaten wordt, veronachtzaamd, wanneer het gevaren onder ogen moet zien, overgeleverd is aan het lot, de willekeur van anderen, dan treedt mijns inziens de eerste vorm van vervreemding op: het fundamentele wantrouwen jegens de ander.

Maar ook wanneer hij zijn territorium wordt uitgezet, dat waaraan hij gehecht is verliest, zichzelf in zijn omgeving niet meer herkent, van zijn bezit wordt beroofd, ook dan is de mens ten prooi aan vervreemding, dan is hij ontheemd, uit-landig, el-lendig (etymologisch: aljar land, ander land), vreemdeling in den vreemde.

Een ten slotte, wanneer de volwassen mens zich niet meer door daden kan onderscheiden, niet meer uit zijn materiëel gedrag herkenbaar is, werkeloos en hulpbehoevend wordt, wanneer hij geen invloed meer uitoefent op zijn omgeving, alle invloed vergeefs wordt, wanneer de ander of het andere op hem niet meer reageert, zijn arbeid loos werk is, ook dan is hij ten prooi aan vervreemding, dan is hij niemand meer, dan wordt zijn bestaan in de essentie aangetast.

De twee eerste vormen van vervreemding (van mensen en dingen) zijn herkenbaar als categoriale en territoriale vormen van vervreemding, de derde vorm zal ik "actionele vervreemding" noemen: de vervreemding van de eigen acties, daden, materiëel gedrag en dus ook arbeid. Analooq daaraan kunnen we het resultaat van de derde fase in de identiteitsontwikkeling "actionele identiteit" noemen.

De actionele identiteit is een expressieve, artefactiële identiteitsvorm die men zich verwerft door daden, actie, productie, invloed op de omgeving (bij voorkeur de fysieke omgeving, omdat de invloed op anderen veelal een beperking van de actionele identiteit van die anderen betekent).

Ik wil nu uiteenzetten dat:

- 1 de actionele vervreemding hetzelfde is als de vervreemding van het eigen ik;
- 2 dat de actionele identiteit in nauw verband staat met de locale identiteit.

ad1: Vervreemding van het eigen ik treedt op wanneer ik mij laat dwingen tot daden en activiteiten die mij vreemd zijn, wanneer ik een rol of functie krijg toebedeeld die niet overéénstemt met de meest essentiële verwachtingen die ik van mijzelf heb, bewust of onbewust. Deze vervreemding is ernstiger dan de vervreemding van mijn medemensen of de vervreemding van mijn territoire, omdat mijn daden wezenlijk tot mijn gedrag, en dus tot mijzelf behoren: zij staan niet buiten mij zoals het territoire of de medemens, zij zijn evenals mijn lichamelijke gedaante het laatste waaraan ik herkenbaar ben als ik mijn medemensen, mijn sociale context en mijn territorium verloren heb. De gedaante is dan iets waarop ik weinig invloed heb, en voor zover ik er invloed op heb (kleding) zich richt naar de werkzaamheden en het gedrag, of daarvan een expressie en in elk geval het gevolg is. Zo blijft als uiteindelijke basis van de identiteit van het eigen kiezende ik, het gedrag over. Derhalve is de vervreemding van het eigen ik hetzelfde als de gewaarwording dat de handelingen die ik verricht niet meer mijn eigen handelingen zijn.

ad2: Iedere menselijke handeling is geplaatst in ruimte en tijd, de herinneringen aan een bepaalde plaats zijn onlosmakelijk verbonden aan de herinnering van wat men daar deed, en wanneer dat gebeurde. Ieder dramatisch (drama = handeling), dwz. identificeerbaar, gebeuren is in zijn eenheid van plaats, tijd en handeling één geheel, iedere activiteit is aan een tijdruimtelijk begrensde situatie gebonden. Het begrip "situatie" als actieomringende, tijdruimtelijke totaliteit van omstandigheden is object van onderzoek geweest van de "ecological psychology" (Barker & Wright, 1954; Barker & Jones, 1960; Barker,). De situatie is (ook ethologisch) in hoge mate gedragsbepalend, niet alleen uit het oogpunt van wat anderen daar en op dat moment doen, maar ook van wat binnen een situatie gewoon, wenselijk, mogelijk en denkbaar is. Het blijvende, tijdloze element van de situatie is niet de handeling of het gebeuren zelf of het moment waarop zich dit afspeelde, maar de plaats van handeling, of de plaats waar een bepaald

gebeuren zich afspeelde of placht af te spelen.

De heilige plaats, de woonplaats, de dingplaats en de markt zijn van oudsher de plaatsen waar op de geëigende tijd zich de geëigende collectieve handelingen en gebeurtenissen afspeelden.

De tijdruimtelijke specificiteit van deze gebeurtenissen gaf aan de plaats zijn "locale identiteit".

De locale identiteit van een plaats wordt dan ook onder woorden gebracht als de plaats "waar wij altijd ...", "waar men altijd ...", "waar je kunt ...", en daarbij wordt respectievelijk een persoonlijke, collectieve of potentiële identiteit onder woorden gebracht. Dat wil zeggen, dat de locale identiteit van een fysiek gegeven in een menselijk milieu in hoge mate afhangt van zijn functie voor deze mensen.

De situatiegebonden handeling is wederzijds identificerend.

Schizofrene patiënten (de pathologisch vervreemden bij uitstek) konden hun inzicht in tijd, ruimte, hun eigen plaats daarin, en dus hun actionele identiteit terugvinden door in een therapeutisch programma bepaalde vormen van gedrag streng te verbinden aan een bepaalde tijd en een specifieke ruimte (Goldfarb & Mintz, 1961). Ook Racamier (1957) benadrukt de betekenis van de ruimte voor het georiënteerde gedrag: stereotype activiteit bij schizofrenen ontstaat in een ruimtelijke omgeving die terzelfdertijd een bepaalde activiteit induceert en die activiteit onmogelijk maakt. Het eindeloos heen en weer wandelen op trottoirs en in huiskamers is "alsof zij staan te wachten op een trein die nooit komt" (zie ook de Jong-Moolenaar, 1975).

Mensen scheppen voor hun specifieke activiteiten specifieke voorzieningen en de plaatsen waar deze voorzieningen worden gerealiseerd, ontlenen hun locale identiteit in hoge mate aan hun directe functie, maar verder ook aan hun structuur (potentie) en hun vorm (perceptuele constellatie). Het is echter voor de menselijke identiteit van het grootste belang zich te kunnen blijven confronteren met dat wat niet door mensenhanden gemaakt is, de niet-artefactiële, natuurlijke omgeving. Essentiële aan deze omgeving is het ontbreken van elke actie, slechts tegen deze achtergrond houdt de actionele identiteit stand, zonder dit contrast met het niet-menselijke ontnemt men de mens zijn anders-zijn en dus: zijn identiteit.

De menselijke identificatiekaders.

De mens identificeert zich met zijn (al of niet menselijke) omgeving of projecteert zich daarin. Projectie en identificatie zijn de expressieve en impressieve fasen in een wederzijds identificerende wisselwerking waarin zowel mens als (delen van zijn) omgeving "karakter" krijgen, zich een identiteit verwerven.

Het identificatiekader waarin dit proces plaats vindt heeft verschillende niveaus en kan niet altijd naar territoriaal en categoriaal worden onderscheiden :

Identificatieniveau

- 1 mondiaal
- 2 continentaal
- 3 nationaal
- 4 regionaal
- 5 gewestelijk
- 6 plaatselijk

Identificatiekaders

- de menselijke soort;
de Europeanen, Amerikanen;
de Nederlanders, Joden;
de Limburgers, Hollanders, Groningers;
de Amsterdammers, Rotterdammers, Kempenaars;
de Jordaanbewoners, Croos-

Identificatieniveau	Identificatiekaders
1 mondiaal	de menselijke soort
2 continentaal	de Europeanen, Amerikanen;
3 nationaal	de Nederlanders, Joden;
4 regionaal	de Limburgers, Hollanders, Groningers;
5 gewestelijk	de Amsterdammers, Rotterdammers, Kempenaars;
6 plaatselijk	de Jordaanbewoners, Crooswijkers, de bewoners van "Zuid", van Wassenaar, de werknemers van Hoogovens, de TH-studenten; de huisgenoten, collega's, het voetbalelftal;
7 communaal	vrouw, man, kind, grijsaard, aggressieve, coöperatieve persoonlijkheid.
8 individueel	

Ongeacht of de voorbeelden nu wel zo gelukkig gekozen zijn, kan men in deze reeks een verrassende vorm van ruimtelijke dialectiek herkennen die de identificatiekaders van vóór en ná de industriële revolutie onderscheidt.

In de vóórindustriële maatschappij waren het vooral de éven genummerde identificatieniveaus uit deze reeks die gevoelens van solidariteit opwekten: men was Europeaan, Hollander, men kwam uit een bepaalde buurt waar allerlei verwantschapsrelaties belangrijker waren dan het huis waar men toevallig woonde. Binnen zo'n buurtschap hadden niet de afzonderlijke huishoudens, maar de individuen zoals de smit, de bakker, de dorpsgek en de oudste uit de buurt hun eigen identiteit.

Ná de industriële revolutie zijn echter de oneven niveaus een belangrijke rol gaan spelen terwijl tegelijkertijd categoriale identificatiekaders belangrijker werden dan territoriale (van Doorn,). De Europese Beweging leidt een kwijnend bestaan, ondanks de archaische vermaningen uit China, onze solidariteit gaat thans vooral uit naar de menselijke soort als geheel (Vietnam, Chili, Angola). Wanneer men verder wil gaan, kan men constateren dat het bovenaardse, religieuze referentiekader geseculariseerd is en dat de belangstelling voor buitenaardse verschijnselen beneden de verwachting blijft en in feite nationalistisch getint is.

Opvallend zijn eigenlijk ook de nationale en gewestelijke chauvinistische gevoelens die bij voetbalwedstrijden een uitweg vinden: regionale en continentale elftallen zijn zeldzaam of bestaan niet.

Verder kan men constateren dat de plaatselijke (buurtcohesie) en verder individuele integratie (rolsegmentatie!) te wensen overlaten.

Deze vorm van ruimtelijke dialectiek berust op het uiterst belangrijke verschijnsel dat integratie op het éne niveau, désintegratie op het andere niveau kan betekenen. Zo kan de inwendige integratie van een groep ten koste gaan van de uitwendige integratie, de integratie van deze groep in een groter geheel. Coöperatie en concurrentie, harmonie en conflict-model zijn aldus geen tegenstellingen meer, maar schaalafhankelijk toepasbare modellen (jammer dat de sociologen op deze wetmatigheid nimmer hebben kunnen stuiten).

Evengoed is het mogelijk dat de integratie van een groep ten koste gaat van de persoonlijke integratie van haar leden (actionele vervreemding), doordat het individu een rol moet vervullen die hem niet op het lijf geschreven is (jammer dat sociologen en psychologen elkaar net zolang voor psycholoog en socioloog hebben uitgemaakt, dat beide disciplines zich angstvallig op eigen terrein hebben teruggetrokken, totdat de sociale psychologie ontstond, die echter - bij mijn weten - evenmin het verschijnsel van de ruimtelijke dialectiek al heeft ontdekt).

Het verschijnsel van de ruimtelijke dialectiek confronteert ons met de noodzaak het begrip identiteit te koppelen aan een grens waarbinnen een andere orde heerst dan daarbuiten.

De definitie van identiteit in zijn algemeenheid moet dan luiden: "Inwendige cohesie en flexibiliteit, gepaard aan uitwendige uniciteit en continuïteit".

We kunnen nu voor de mens constateren dat er niet slechts één identificatiegrens is, waarbinnen de elementen zijn waarmee hij zich vereenzelvigd en waarbuiten het "niet-ik" resoluut begint, doch een aantal "identificatiedrempels" waarvoor dit telkens in zekere mate geldt. Derhalve moet men de integrale persoonlijke identiteit geleiden naar een aantal identiteitsniveaus waarbinnen telkens het referentiekader gedefinieerd is waaraan het individu zich gelijk voelt en waarbuiten het "andere" hem de gelegenheid biedt zich te onderscheiden, uniek te zijn.

Volgens het beginsel van de ruimtelijke dialectiek zal een groepsidentiteit ten koste gaan van de individuele identiteit (uniformen, reglementen) zolang men binnen deze groep verkeert, buiten deze groep echter draagt zij juist bij tot de individuele identiteit. Hieraan ligt ten grondslag de relatietheoretische uitdrukking: inwendige gelijkheid, uitwendig verschil (waarvan een modificatie aanwezig in de definitie van identiteit).

Wat wordt nu bedoeld met de dynamische componenten uit de definitie: inwendige flexibiliteit en uitwendige continuïteit?

We kunnen hieraan twee interpretaties geven: een biologische en een conceptuele.

Een wezenskenmerk van organische systemen is het vermogen tot voortdurende dynamische aanpassing aan de steeds veranderende omgeving. Een object heeft identiteit, inwendige flexibiliteit, wanneer het ondanks veranderende omstandigheden dezelfde functies blijft uitvoeren, ja, juist in veranderlijke omstandigheden bewijst het zijn identiteit. De uitwendige (functionele) continuïteit gaat dan gepaard aan inwendige (structurele) veranderingen, aanpassingen, die samen de dynamische identiteit van een open systeem uitmaken. We kunnen nu de uitdrukking "inwendige flexibiliteit en uitwendige continuïteit" ook conceptueel interpreteren. Een zelfconcept stelt het individu (maar ook de groep) in staat stabiel en consequent gedrag te vertonen, ook al nopen veranderende omstandigheden telkens een totaal andere inzet van persoonlijkheids- of groeps-elementen. Het zelfconcept, ontstaan in de vorming van categoriale en territoriale identiteit, heeft dus een stabiliserende werking.

Locale identiteit.

Voor de locale identiteit geldt in veel opzichten hetzelfde als wat voor de categoriale en territoriale identiteit in de voorgaande paragraaf gezegd werd. Uniciteit, cohesie, continuïteit (historici-teit), flexibiliteit (functionaliteit) en schaalafhankelijkheid zijn belangrijke componenten van de locale identiteit.

Gebieden zijn echter geen mensen of groepen mensen, en daarom is de locale identiteit - hoewel daarmee nauw verwant - een geheel ander probleemveld dan de menselijke identiteit.

De locale identiteit is in hoge mate afhankelijk van de waardering van mensen voor het gebied in kwestie, in termen van perceptie, potentie en gebruik.

Deze drie elementen resulteren in drie vormen van locale identiteit die niet altijd congruent zijn: de morfologische, structurele en functionele identiteit.

De morfologische identiteit valt te omschrijven als inwendige gelijkheid, gepaard aan uitwendig verschil (vgl. cohesie en uniciteit).

Deze omschrijving valt samen met de relatietheoretische definitie van opéénhoping. We zijn dan ook eerder geneigd een geconcentreerde verzameling identiteit toe te kennen dan een dispers patroon.

Wanneer we ons nu tot de uitwendige visie beperken, dan is "verschil" een voornaam aspect van de identiteit: een unieke plaats heeft grote locale identiteit. Deze uniciteit is in de eerste plaats van belang ten opzichte van de directe omgeving: een gebied moet verschillen van de hem omringende gebieden van dezelfde schaal: de "ommelanden". Zo verliest Delft (een agglomeratie met een straal van ca 3 km) aan identiteit, wanneer deze stad niet aan alle kanten omringd is met open gebieden van dezelfde schaal, een voorwaarde waaraan niet voldaan is aan de kant van Den Haag.

De structurele identiteit van een gebied kan men opgebouwd zien uit kern- en grenselementen (vgl. continuïteit en cohesie).

Met grenselementen bedoel ik de landelijke of stedelijke elementen die het terrein afbakenen, zonder dat zij een gesloten front hoeven vormen. In het land kunnen zij bestaan uit boomgroepen, waterpartijen, wegen, een brug, duidelijke tekens zonder een specifiek attractieve waarde. In de stad kunnen zij bestaan uit "poortelementen", elementen waar communicatie en isolatie tussen twee duidelijk verschillende gebieden plaats vinden.

Kernelementen daarentegen hebben een attractieve waarde, zonder overigens op zich toegankelijk te hoeven zijn. Met "kernelement" bedoel ik een dominant element in een gebied, waarop de andere elementen zijn georiënteerd, of waaraan zij ondergeschikt zijn.

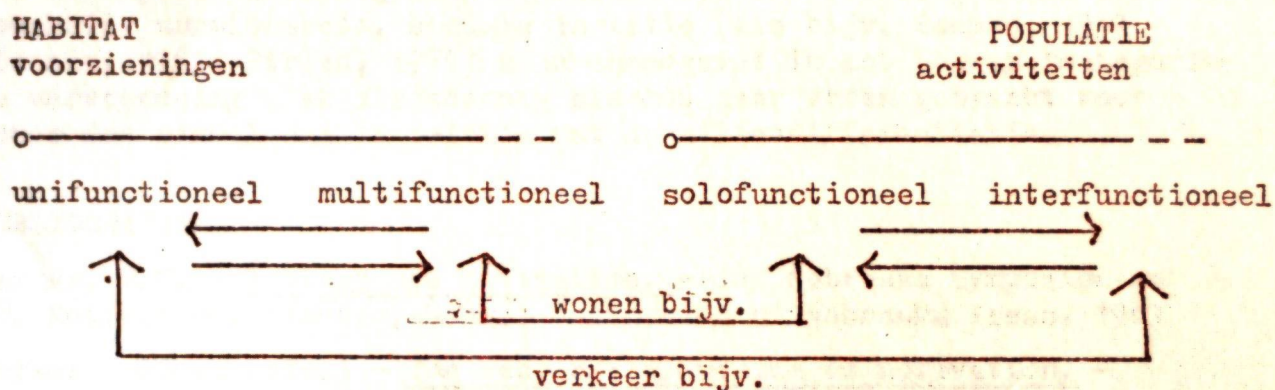
Dit "dominante element" kan ook bestaan uit een groep elementen, maar wanneer het aantal te onderscheiden elementen te groot, of hun aard te heterogeen wordt, zal dit ten koste gaan van hun herkenbaarheid als kernelement en derhalve van de identiteit van het hele gebied.

De functionele identiteit van een gebied is de belangrijkste component van de locale identiteit en nauw verbonden met de actionele identiteit van mensen.

De functionele identiteit van een gebied is onder meer afhankelijk van de verhouding tussen unifunctionele en multifunctionele voorzieningen.

De actionele identiteit van mensen is onder meer afhankelijk van de mate waarin menselijk handelen direct de behoeften bevredigt van degene die de handeling verricht ("solofunctionele" activiteit, activiteit die op zichzelf functioneel is) óf alleen zinvol is binnen een reeks van handelingen waarvan bijvoorbeeld alleen de eerste direct uitvoerbaar is en alleen de laatste in een behoefte voorziet ("interfunctionele" activiteit, activiteit die op zichzelf niet functioneel is).

Tussen populatie en habitat, mensen en gebieden, activiteiten en voorzieningen, bestaat nu de volgende merkwaardige wederzijds identificerende relatie:

De woning als voorbeeld van een bij uitstek multifunctionele voorziening, voorziet in tal van behoeften, en maakt het dus mogelijk tal van handelingen te verrichten die direct in een behoefte voorzien ("solofunctionele" activiteit), en daardoor is de vervreemding van het eigen handelen, de actionele vervreemding van het handelend subject hier - als het goed is - minimaal.

De straatweg als voorbeeld van een bij uitstek unifunctionele voorziening voorziet slechts in één behoefte, de behoefte aan verplaatsing, hetgeen bovendien altijd een afgeleide behoefte is (de behoefte aan variatie, "recreatief rijden", buiten beschouwing gelaten).

De straatweg maakt uitsluitend activiteiten mogelijk die slechts zinvol zijn binnen een reeks van activiteiten, waarvan het verplaatsen slechts een tussenschakel is ("interfunctionele" activiteit) en daardoor doet men, rijdend op een straatweg, iets waaraan men op dat moment niet essentieel behoefte heeft. En dat is dan de essentie van actionele vervreemding.

Natuurlijk is het mogelijk dat een unifunctionele voorziening direct in een behoefte voorzien, maar zelden zal deze toevallig in de buurt zijn wanneer de behoefte zich voordoet, zodat men toch gedwongen is tot een unifunctionele verplaatsing om deze voorziening te bereiken. De frekwentie waarin zich een behoefte voordoet (dagelijks, wekelijks, een enkele keer in een heel leven), is trouwens een belangrijke factor, omdat zij om tijdsbudgettaire redenen dikwijls evenredig is aan de gemiddelde afstand van die voorziening totaan de woonplaats van de consument.

Nu doet zich de merkwaardige paradox voor, dat een unifunctionele voorziening, of een unifunctioneel gebied (bijvoorbeeld een industrie-

gebied), morfologisch (naar buiten) een grote locale identiteit heeft, duidelijk herkenbaar is, maar functioneel gezien een plek van vervreemding is, omdat men er slechts één (interfunctionele) activiteit kan ontplooiën (bijvoorbeeld werken). Dat wil zeggen, dat de functionele identiteit van een gebied, gezien in relatie tot de actionele identiteit van een gebruiker, noodzaakt tot multifunctionaliteit met de dominantie van één functie: één kernfunctie, omringd met een veelheid van ondergeschikte randfuncties. Waar morfologische en functionele identiteit aan elkaar tegengesteld zijn, moet de structurele identiteit uitkomst bieden.

In het bovenstaande is op identiteit en vervreemding uitsluitend ingegaan voor zover deze begrippen verband houden met het menselijk milieu en de verscheidenheid daarin. Dat wil bijvoorbeeld zeggen dat de typisch sociologische begrippen van vervreemding zoals zinloosheid, normloosheid, sociale isolatie (zie bijv. Seeman, 1959; Blauner, 1964; Strien, 1975) zijn samengevat in het begrip "categoriale vervreemding", en als zodanig slechts naar voren gebracht voor zover dat zinvol was in relatie met de milieudifferentiatie.

BIBLIOGRAFIE

- Barker, R.G. - Ecology and motivation. - in: Nebraska Symposium on Motivation. Lincoln, Nebr.: University of Nebraska Press, 1960
- Barker & Jones (eds.) - The Nebraska symposium on motivation. - Lincoln, Nebr.: University of Nebraska Press (1960).
- Barker & Wright - Midwest and its children - Evanston, Ill., Row, Peterson & Co (1954).
- Blauner, R. - Alienation and Freedom - Chicago: Univ. of Chicago Press (1964)
- Dooren, W.van - Vervreemding, een historisch-wijsgerige inleiding - in: Strien, P.J. van (red.), Vervreemding in de arbeid, Boom, Meppel (1975).
- Doorn, J.A.A. van - Wijk en stad: reële integratiekaders? - in: Prae-adviezen voor het congres over sociale samenhangen in nieuwe stadswijken (ISONEVO), 1955 (2)
- Erikson, E.H. - Identity, youth and crisis - W.W. Norton & Company, Inc. (1968). Vert. Identiteit, jeugd en crisis. Spectrum (1972).
- Fichte, J.G. - Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre - en - Über die Bestimmung des Gelehrten - beide (1794).
- Goldfarb & Mintz - Schizophrenic child's reactions to time and space - Archives of general Psychiatry 5(1961)535-543
- Hillenius, D. - Vervreemding als biologisch verschijnsel - Een artikel in Vrij Nederland van 28 nov. 1970.
- Hugenholtz, P.Th. - Over het beleven en de belevingswereld - Nederlands Tijdschrift voor de psychologie en haar grensgebieden (1951)384-410.

Hegel, G.W.F. - Die Phänomenologie des Geistes - (1807),
ed. J. Hoffmeister, Hamburg: Meiner, 1952.

Jong-Moolenaar, H.A. de - Ruimtelijke aspecten van de psychiatrie,
een inventaris - Intern referaat Academisch Ziekenhuis Dijkzigt,
Rotterdam (1975).

Marx, K. - Ökonomisch-philosophische Manuskripte - zie: Parijse
Manuscripten, Den Haag: Boucher, z.j.

Racamier, P.C. - Introduction a une sociopathologie des schizo-
phrenes hospitalisés - L'Evolution Psychiatrique 1(1957)47-91.

Seeman, M. - On the meaning of alienation - American Sociological
Review, 24(1959)783-791.

Strien, P.J. van - Vervreemding en emancipatie - in: Strien, P.J. van
(red.) Vervreemding in de arbeid, Boom, Meppel (1975).

Wentholt, R. - De binnenstadsbeleving en Rotterdam - Rotterdam (1968)